

Sociological Study of Cultural Particularism Among Citizens of Hamedan and Presenting Theoretical Model

Hejazifar, A.^I, Haghghatian, M.^{II}, Mohammadi, A.^{III}

 <https://dx.doi.org/10.22084/CSR.2022.25528.2053>

Received: 2022/01/07; Accepted: 2022/06/13

Type of Article: **Research**

Pp: 141-172

Abstract

Culture is the distinguishing factor of human societies and groups. And we can talk about culture and specific cultural identity. The acceptance of immigrants from different ethnicities has caused cultural diversity as well as cultural particularism in the city of Hamadan. That the reactions of immigrants and native citizens and the effect on different cultural and social fields are its consequences. The research was conducted with the aim of sociological study of cultural particularism among the citizens of Hamedan and its causes and factors. This research was conducted with a survey strategy and Structural Equation Model analysis method. The mean cultural particularism among the citizens of Hamedan is close to average. Also, the particularism of young people is less than that of older people, and the particularism of native citizens is more than that of immigrants. The degree of cultural particularism of citizens varies with different levels of education and in different ethnicities. Based on the analysis of SEM, the hypotheses of the research are confirmed and indicate the significant effect of globalization, traditionalism, religiosity, Cyberspace, migration, education, social trust, feeling of relative deprivation, socioeconomic status and ethnicity on cultural particularism. which explain a total of 65% of the variance of cultural particularism. According to the research results and related theories, we cannot expect cultural homogeneity in the multi-ethnic city of Hamedan with subcultures. On the other hand, the dialectical process of globalization has caused the simultaneous existence of specific and general cultures.

Keywords: Culture, Cultural Particularism, Cultural Generalism, Globalization, Ethnicity.

I. PhD Student in Cultural Sociology, Islamic Azad University, Dehaghan Branch, Isfahan, Iran.

II. Associate Professor, Departemant of Sociology, Islamic Azad University, Dehaghan Branch, Isfahan, Iran (Corresponding Author). **Email:** mansour_haghghatian@yahoo.com

III. Assistant Professor, Department of Sociology, Islamic Azad University, Dehaghan Branch, Isfahan, Iran.

Citations: Hejazifar, A.; Haghghatian, M. & Mohammadi, A., (2022). "Sociological Study of Cultural Particularism Among Citizens of Hamedan and Presenting Theoretical Model". *Two Quarterly Journal of Contemporary Sociological Research*, 11(20): 141-172. doi: 10.22084/csr.2022.25528.2053.

Homepage of this Article: https://csr.basu.ac.ir/article_4660.html?lang=en

1. Introduction

The land of Iran, like many countries has ethnic, religious and cultural diversity. one of the reasons for that is “the invasion of various ethnic groups and their settlement in this land and the way to find the current languages, dialects, and religions was to Iran” (Amanullahi, 1388: 24). The history of Hamedan is not separate from the history of Iran and as the oldest city, it has hosted various ethnic groups in different periods. Also, internal migration, which “in the last half century has been one of the important dimensions of the dynamics of Iran’s population” (Sadeghi and Valdvand, 2014: 57), is of the factors of ethnic diversity. and Hamedan, which is of the cities that accept immigrants (Ismaili, 2016: 63), in recent years, has received immigrants from various ethnic groups, which, along with changes in the demographic structure, have caused ethnic and cultural diversity. A kind of cultural-spatial separation and cultural particularism, and tensions and reactions (hidden and overt) between immigrants and native citizens and its effect on different cultural and social fields have been the consequences of ethnic diversity. The effect of globalization on culture, which is a feature of modern life and caused by the expansion of communication and technology, should not be ignored. Therefore, the culture of Hamedan is influenced by the process of globalization, national and local culture, as well as ethnic subcultures. And the measurement of cultural particularism among the citizens of Hamedan and the effect of factors such as globalization, traditionalism, religiosity, migration, ethnicity, feeling of relative deprivation, social trust, socioeconomic status, education and Cyberspace on it, also, investigating the role of gender, education and ethnicity as mediating variables is of the objectives of the research.

2. Materials and Methods

The research method is quantitative and correlational, with a survey strategy. And it was done using a questionnaire with acceptable reliability ($\beta = 0.798$) and with a sample size of 500 citizens of Hamedan aged 18 to 65, who were selected by multi-stage cluster method and random sampling. Data analysis was done with SPSS and PLS software and using structural equation model (PLS-SEM).

3. Data

The results show that the mean cultural particularism of Hamedan citizens, 2.74 and is close to the average. The particularism of young people is less than that of older ages, the particularism of men is more than that of women, and the particularism of native citizens is more than that of immigrants. The degree of cultural particularism of citizens with different levels of education

and in different ethnicities is different.

Based on the analysis of the Structural Equation Model, the research hypotheses have been confirmed and it shows that traditionalism ($\beta=0.303$, $t\text{-value}=7.746$), religiosity ($\beta=0.132$, $t=4.544$) and ethnicity ($\beta=0.069$, $t=2.251$) has a direct and significant effect ($\text{Sig} < 0.05$) on the cultural particularism of Hamadan citizens. Also globalization ($\beta=-0.338$, $t=8.853$), education ($\beta=-0.095$, $t=2.513$), social trust ($\beta=-0.079$, $t=2.049$), feeling of relative deprivation ($\beta=0.079$, $t=2.932$), socioeconomic status ($\beta=0.074$, $t=2.198$), migration ($\beta=0.102$, $t=3.649$) and Cyberspace ($\beta=0.16$, $t=4.666$) have an indirect and significant effect on cultural particularism.

The results confirm the different effect of globalization on the cultural particularism of women and men, the different effect of migration on the particularism of citizens with different ethnicities, and the different effect of religiosity on the particularism of citizens with different educations. And it confirms the role of mediating variables of gender, education and ethnicity. In total, the independent variables explain 65% of the variance of cultural particularism. The quality of the structural model of the research was also assessed as strong (Stone-Geisser $Q^2 = 0.214$).

4. Discussion

Based on the studies, cultural particularism in response to the identity crisis and cultural relativism caused by the process of globalization; imposition of language and culture by national territorial governments; reaction to inequalities; differentiation with other groups and cultures; relying on collective memory; The search for pure culture and the belief in the superiority of culture, emerges.

Cultural particularism is under the positive influence of traditionalism, ethnicity and religion, and it decreases with the increase of modernity indicators such as globalization and the use of Cyberspace.

The reverse effect of globalization on particularism has meant the greater effect of generalism in the dialectic of general and particular.

Because while linking local and global affairs, cultural boundaries become inconspicuous. In addition, globalization is a dynamic process and according to Robertson (1992), generalism and particularism are present at the same time.

The positive effect of traditionalism on particularism, indicates more or less adherence to traditions and the relative continuity of particularisms despite the general and gradual movement towards globalization and generalism, which, according to Kelman, is caused by cultural teachings (Ritzer, 2010).

The effect of religiosity on cultural particularism confirms that religion

gives meaning to culture and identity (Hamilton, 2010 and Huntington, 2018).

The reverse effect of Cyberspace on particularism, indicates that in the double effect considered by Giddens and Castells, facilitating the flow of information and changing the sources of identity is the cause of more encouragement to generalism and globalism (Giddens, 2010).

The indirect effect of immigration, indicates a kind of cultural supremacy of native citizens, who consider immigrant minorities as others and cultural differences as a threat (Giddens, 2009 and Castells, 2012). The change of norms and values caused by spatial mobility (Rafipour, 2018) and the readiness to adapt to the host society are effective in this result. Based on the $f2$ index, the effect of the variables of education, social trust, feeling of relative deprivation, socioeconomic status, ethnicity and gender has been assessed as weak.

5. Conclusion

The results of the research and related theories indicate that: it is not very practical to expect the existence of homogeneity and inclusive culture and identity in a multi-ethnic, immigrant-friendly society with sub-cultures. Because the harmonious combination of three historical, linguistic and psychological factors causes the ideal state of cultural identity, and the complete absence of these factors in a person, group or nation causes incompleteness of cultural identity. which in its excessive case, it will cause to an identity crisis. And one of the results of which can be the emergence of cultural particularisms.

At the same time, the attention and emphasis of the immigrant minority and the native majority on their cultural traditions does not mean neglecting cultural commonalities. And according to Silverstone's (2003) view, the dialectic between the minority and the majority and different components of cultures and social life flows.

On the other hand, the process of globalization has changed the cultural characteristics and turned many of what was considered particular into general. which, of course, as Giddens, Robertson, Featherston and Castells and others have said; Cultural globalization is a dialectical process and evolution, which is the cause for the simultaneous being of particular and general cultures, and cultural generalism and cultural particularism of will be present. It is obvious that the existence of a certain amount of balanced cultural particularism can help to preserve the cultural identity against the negative consequences of globalization and cultural imperialism.

بررسی جامعه‌شناختی خاص‌گرایی فرهنگی در بین شهروندان همدانی و ارائه مدل نظری

علی حجازی فر^۱، منصور حقیقتیان^۲، اصغر محمدی^۳

شناسه دیجیتال (DOI): <https://dx.doi.org/10.22084/CSR.2022.25528.2053>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۰/۱۷، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۳/۲۳

نوع مقاله: پژوهشی

صص: ۱۷۲-۱۴۱

چکیده

فرهنگ، عامل تمایز انسان با سایر موجودات و نیز تمایز جوامع و گروه‌های انسانی است و می‌توان از فرهنگ و هویت فرهنگی خاص سخن گفت که عوامل مختلفی نیز در آن دخیل‌اند. مهاجرپذیری شهر همدان از استان‌های همجوار و شهرستان‌ها با قومیت و فرهنگ‌های گوناگون، سبب تنوع فرهنگی و تحت‌تأثیر دو جریان خاص‌گرایی و عام‌گرایی فرهنگی است. این پژوهش با هدف بررسی جامعه‌شناختی خاص‌گرایی فرهنگی در بین شهروندان همدانی انجام و چارچوب نظری پژوهش با رویکرد تلفیقی مبتنی بر نظام فرهنگی و متغیرهای الگویی پارسونز و ساختاربندی و رویکرد دیالکتیکی کیدنز بوده و نیز از دیدگاه‌های مرتبط با متغیرهای مختلف بهره گرفته است. تحقیق با روش پیمایشی و با استفاده از پرسشنامه با نمونه‌ای به حجم ۵۰۰ نفر که با روش خوشه‌ای چندمرحله‌ای و نمونه‌گیری تصادفی انتخاب شده‌اند، انجام و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزارهای آماری SPSS و PLS استفاده شده است. نتایج میانگین خاص‌گرایی فرهنگی در میان شهروندان همدانی را ۲/۷۴ و نزدیک به متوسط ۳، نشان می‌دهد. هم‌چنین خاص‌گرایی جوانان کمتر از سنین بالاتر، خاص‌گرایی مردان بیش از زنان و خاص‌گرایی شهروندان بومی بیش از مهاجران است. میزان خاص‌گرایی فرهنگی شهروندان با سطوح مختلف تحصیلات و در قومیت‌های مختلف متفاوت است. براساس تحلیل معادلات ساختاری، فرضیه‌های تحقیق تأیید و حکایت از تأثیر معنادار جهانی شدن، سنت‌گرایی، دین‌داری، فضای مجازی، مهاجرت، تحصیلات، اعتماد اجتماعی، احساس محرومیت نسبی، پایگاه اقتصادی-اجتماعی و قومیت بر خاص‌گرایی فرهنگی شهروندان همدانی دارد. در مجموع نیز متغیرهای مستقل ۶۵٪ واریانس متغیر وابسته، یعنی خاص‌گرایی فرهنگی را توضیح می‌دهند.

کلیدواژگان: فرهنگ، خاص‌گرایی فرهنگی، عام‌گرایی فرهنگی، جهانی شدن، قومیت.

I. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی فرهنگی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان، اصفهان، ایران.

II. دانشیار گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد دهقان، اصفهان، ایران (نویسندهٔ مسئول).

Email: mansour_haghighatian@yahoo.com

III. استادیار گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد دهقان، اصفهان، ایران.

ارجاع به مقاله: حجازی فر، علی؛ حقیقتیان، منصور؛ و محمدی، اصغر. (۱۴۰۱). «بررسی جامعه‌شناختی خاص‌گرایی فرهنگی در بین شهروندان همدانی و ارائه مدل نظری». پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، ۱۱(۲۰): ۱۴۱-۱۷۲. doi: 10.22084/ csr.2022.25528.2053

صفحهٔ اصلی مقاله در سامانهٔ نشریه: https://csr.basu.ac.ir/article_4660.html?lang=fa

۱. مقدمه

انسان، موجودی فرهنگی است و سایه فرهنگ همواره بر سر او و زندگی اش بوده است. فرهنگ هم بزرگ‌ترین نیاز و هم مهم‌ترین سبب‌ساز پویایی و رشد جامعه بشری است (صالحی‌امیری، ۱۳۹۲: ۷). فرهنگ به‌عنوان آموخته‌ها و الگوی عمل انسان نه تنها او را از دیگر موجودات متمایز می‌سازد که ضمن ایجاد وابستگی و وحدت بین انسان‌ها، مرزهایی را بین آن‌ها در قالب: قوم و قبیله، مذهب، و گروه‌ها و جوامع مختلف شکل داده و به هرکدام هویت و شخصیت خاص بخشیده تا دارای اندیشه و سبک زندگی متفاوت بوده و در ارزش‌ها، باورها، سوگیری‌ها و هنجارها متمایز باشند؛ بنابراین می‌توان از فرهنگ‌های خاصی سخن گفت که محصول آن افرادی خاص است، که ضمن برخورداری از اشتراکاتی با هم‌نوعان خود، در برخی ویژگی‌ها با آنان متمایزند. ویژگی‌های فرهنگ، مفهوم و قلمرو آن را روشن و می‌تواند چگونگی بروز و ظهور و تأثیر آن را متفاوت نماید؛ از جمله این‌که: (۱) فرهنگ «عام» ولی «خاص» است؛ فرهنگ به‌عنوان دست‌آورد انسان عام و در همه جوامع دیده می‌شود. با این وجود، هر قوم و گروهی شیوه‌های خاص خود را در زندگی دارند و زمینه‌ها و پدیده‌های فرهنگی در آن‌ها شبیه نیستند. (۲) فرهنگ «متغیر» ولی ثابت است؛ پدیده‌های اجتماعی بنابر مقتضیات زمان و مکان و براساس نیازها، تجربیات و شرایط خاص دچار تغییر و تحول می‌شوند، اما این تغییرات در زمینه فرهنگی چندان محسوس نیست. (۳) پذیرش فرهنگ «اجباری» ولی «اختیاری» است؛ فرهنگ تمام حیات اجتماعی ما را دربر گرفته و هر کسی بی‌اختیار در چارچوب فرهنگ محیط زندگی خود قرار دارد. ولی انسان بنابر ویژگی‌های جسمی، فکری، روانی، علمی و اجتماعی از اختیار برخوردار است (روح‌الامینی، ۱۳۷۴: ۱۵-۱۸). (۴) فرهنگ هویت دهنده؛ و رکن اصلی شخصیت و هویت انسانی هر ملت است. (۵) ارتباط، تبادل، انتقال و ترکیب جزو ذات فرهنگ است؛ پس خواهان پیوند و رشد می‌باشد. (۶) فرهنگ آموختنی است و این ویژگی مبنای تعلیم و تربیت است. (۷) فرهنگ موضوعی اجتماعی است، و همه اعضای گروه و جامعه در آن شریک‌اند و جنبه انفرادی ندارد (صالحی‌امیری و محمدی، ۱۳۹۲: ۱۷-۱۹). ضمن خاص بودن فرهنگ، تغییر و تحول نیز از ویژگی‌های آن بوده و «فرهنگ راکد و بدون تغییر وجود ندارد» (جهان‌بخش، ۱۳۹۳: ۷۴)؛ و در جریان تبادل و از طریق قرض گرفتن، ترکیب و بازآفرینی، مفاهیم و عناصر فرهنگی ساخته می‌شوند، که نتیجه کنش متقابل فرهنگ‌های خاص با یکدیگر و این‌که تعامل و تبادل و آمیزش فرهنگی صورت گیرد یا بر هویت بومی و استقلال فرهنگی، تمایز و یا حتی نفی دیگر فرهنگ‌ها تأکید کنند، به شکل‌گیری انواع فرهنگ‌های خاص با مرزهای کم و بیش مشخص محلی، قومی، دینی، ملی و فرهنگ جهانی می‌انجامد.

سرزمین ایران همانند بسیاری از کشورهای جهان از تنوع قومی، مذهبی و تنوع فرهنگی برخوردار و از جمله دلایل آن «یورش اقوام گوناگون و استقرار آن‌ها در این سرزمین و راه یافتن زبان‌ها، گویش‌ها، ادیان و مذاهب کنونی به ایران بوده است» (امان‌اللهی، ۱۳۸۸: ۲۴). تاریخ همدان نیز از تاریخ ایران جدا نبوده و به عنوان کهن‌ترین شهر و اولین پایتخت ایران، در دوره‌های مختلف میزبان اقوام گوناگون بوده است. هم‌چنین مهاجرت داخلی، که «در نیم قرن اخیر یکی از ابعاد مهم پویایی جمعیت ایران بوده است» (صادقی و ولدوند، ۱۳۹۴: ۵۷)، از عوامل تنوع قومی است؛ و همدان که از شهرهای مهاجرپذیر است (اسماعیلی، ۱۳۹۶: ۶۳). در سال‌های اخیر پذیرای مهاجرانی از اقوام بوده و به تنوع فرهنگی آن افزوده است. دلایل آن با توجه به «نظریه جاذبه و دافعه» (صادقی، ۱۳۹۴: ۵۸) و مزیت‌های شهر همدان عبارتند از: ۱) مهاجرت‌های دوران جنگ تحمیلی از استان‌های غربی و جنوب غربی و سکونت دائمی بخشی از آن‌ها. ۲) مهاجرت از استان‌های همجوار، به ویژه محروم که شرایط بد آب‌وهوایی به آن شدت بخشیده است. ۳) پذیرش بالای دانشجویان استان‌های همجوار در دانشگاه‌های همدان با توجه قطب منطقه‌ای و جذابیت همدان، که بخشی در حین تحصیل یا پس از آن در همدان ساکن می‌شوند. ۴) مهاجرت از نقاط دیگر استان «که دارای تنوع قومی چشمگیری است و به دلیل تلاقی با استان‌های همجوار، گویش‌ها و قومیت‌های مختلف» فارس، ترک، کرد، لر، لک و برخی از فرق دینی را در خود جای داده است» (نقدی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۳۳). سکونت این دسته در شهر همدان نیز از گذشته تاکنون وجود داشته است.

براساس آن چه اشاره شد، فرهنگ همدان تحت تأثیر فرآیند جهانی شدن، فرهنگ ملی و بومی و نیز خرده فرهنگ‌های اقوام بوده و حضور مهاجران ضمن تغییر در بافت جمعیتی، تنوع قومی و تنوع فرهنگی، و پیرو آن خاص‌گرایی فرهنگی را در این شهر افزایش داده است. تجربه زیسته یکی از نگارندگان نیز در کنار هم‌زیستی، کم‌وبیش شاهد جدایی‌گزینی مکانی و فرهنگی مهاجران و سکونت بخشی از آنان با خرده فرهنگ خاص در مناطق خاص، هم‌زمان با سکونت پراکنده گروه‌های قومی از یک سو، و واکنش به پدیده مهاجرت و جمعیت غیربومی، و داشتن داعیه ویژه بودن فرهنگ خود با تکیه بر سابقه تاریخی-فرهنگی از سوی شهروندان بومی در این قلمرو مکانی بوده است؛ به گونه‌ای که برخی، ضمن ابراز نگرانی از تغییر و تحول فرهنگی-اجتماعی، اشغال ظرفیت‌های دانشگاه و اشتغال، و شکل‌گیری قطب‌های قومی و... به کنایه خود را اقلیت بومی تلقی می‌کنند که این مسأله در محافل خصوصی آشکارتر است. بنابراین با تکیه بر این داده‌های اولیه، سنجش خاص‌گرایی فرهنگی در بین

شهروندان همدانی و عوامل جامعه‌شناختی مؤثر بر آن، مدنظر و پژوهشگر به دنبال آن بوده است تا دریابد میزان خاص‌گرایی در شهر همدان چه قدر است؟ تأثیر هر یک از متغیرهای مستقل، اعم از: شرایط فرامرزی و جهانی شدن، عوامل داخلی و متغیرهای زمینه‌ای مانند: مهاجرت، قومیت، سنت‌گرایی، دین‌داری، احساس محرومیت، اعتماد اجتماعی، پایگاه اقتصادی-اجتماعی، تحصیلات و نیز فن‌آوری‌های نوین مانند فضای مجازی چه میزان است؟

۲. پیشینه پژوهش و مبانی نظری

۲-۱. پیشینه پژوهش (داخلی و خارجی)

در ارتباط با خاص‌گرایی فرهنگی و موضوعات مرتبط و عوامل مؤثر بر آن‌ها با رویکردهای مختلف، تحقیقات متفاوتی انجام، که از نظر موضوع محدود و خاص بوده‌اند. تعدادی از این تحقیقات به روش توصیفی-تحلیلی انجام شده‌اند که برخی از آن‌ها به تأثیر جهانی شدن بر خاص‌گرایی فرهنگی پرداخته‌اند؛ از جمله: «قرلسفلی» و «حبیبی» (۱۳۹۵) در بررسی «تأثیر جهانی شدن بر خاص‌گرایی‌های قومی در خاورمیانه»، نتیجه گرفته‌اند که جهانی شدن با تضعیف حاکمیت‌های ملی؛ تشدید تنش‌های سیاسی و قومی؛ و هژمونی فرهنگی-خاص‌گرایی فرهنگی، سبب تقویت خاص‌گرایی‌های قومی شده است. نتیجه مطالعه «نظری» و «قنبری» (۱۳۹۱) با عنوان «خاص‌گرایی فرهنگی و بازتولید هویت‌های دینی؛ با تأکید بر جنبش بیداری اسلامی»، این بود که فناوری ارتباطات و خودآگاهی‌های هویتی، سبب تسهیل در بازتولید هویت‌های فرهنگی بوده، بروز فرهنگ‌های قومی و مذهبی واکنش به فرهنگ مسلط و حفظ و بازسازی هویت است. «سپهرنیا» (۱۳۹۰) در «بررسی نقش جهانی شدن در شکل‌گیری خاص‌گرایی‌های فرهنگی»، جهانی شدن را عامل هم‌گونی و نیز خاص‌گرایی دانسته؛ زیرا عده‌ای با از دست دادن هویت سنتی، زیر لوای خاص‌گرایی‌های فرهنگی در مقابل جهانی شدن قرار می‌گیرند. «شفیع‌پور» (۱۳۹۰) در بررسی «جهانی شدن فرهنگی و تأثیر آن بر هویت ملی؛ فرصت‌ها و تهدیدها»، جهانی شدن را فرآیندی دیالکتیکی در نظر گرفته است که هم‌زمان، خاص‌گرایی فرهنگی متعادل در مقابل آن به وجود می‌آید. «پورحسن‌درزی» (۱۳۸۸) در مطالعه «خاص‌گرایی‌های فرهنگی و فرهنگ جهانی»، نتیجه گرفت که آینده، دوران فرهنگ‌های مختلف است که به واسطه جهانی شدن و آگاهی به یکدیگر نزدیک‌تر شده‌اند. «گل محمدی» (۱۳۸۰) در بررسی «تجدد، جهانی شدن و هویت خاص‌گرایی‌های فرهنگی در جهان معاصر»، نشان داد: جهان شاهد احیای خاص‌گرایی فرهنگی است و علت آن، بحران هویت ناشی از جهانی شدن

و پناه بردن به ایدئولوژی‌های خاص‌گرایانه است. «شفیعی‌نیا» (۱۳۹۴) در بررسی «پیامدهای شبکه‌های اجتماعی مجازی (مطالعه موردی هویت ملی و قومی کردها)»، رشد خاص‌گرایی‌های قومی و مذهبی و یا هویت‌خواهی‌های فراملی را ناشی از تأثیر فناوری‌های نوین می‌داند.

چارچوب نظری پژوهش‌ها، رویکرد خاص‌گرایی فرهنگی و دیالکتیک جهان‌گرایی و خاص‌گرایی است. «زیگادلو»^۱ (۲۰۱۸) موضوع «خاص‌گرایی فرهنگی و ارتباطات بین فرهنگی؛ مطالعه موردی: چهره چینی»، را با چارچوب نظری خاص‌گرایی فرهنگی بررسی و نتیجه گرفت که باوجود گرایش به «کوچک شدن جهان»، فرهنگ‌های معین ویژگی خاص خود را حفظ می‌کنند. «جورجیو»^۲ (۲۰۰۵) در تحقیقی با عنوان «رسانه‌های دیاسپوریک در اروپا: جوامع چندفرهنگی و استمرار جهان‌گرایی-خاص‌گرایی»، فرهنگ‌های دیاسپوریک را به یک اندازه بهره‌مند و وابسته به ایدئولوژی‌های جهانی شدن و خاص‌گرایی دانسته، وابستگی متقابل آن‌ها، و ارتباط دیالکتیکی ملی، محلی و فراملی، اقلیت و اکثریت، و جهان‌گرایی و خاص‌گرایی را براساس آثار «رابرتسون»، «بالبیار» و «والرشتاین» تجزیه و تحلیل کرده است.

پژوهش‌هایی که به مطالعه عوامل و متغیرهای مرتبط با خاص‌گرایی/عام‌گرایی‌های فرهنگی پرداخته‌اند، متناسب با شرایط فرهنگی-اجتماعی جامعه هدف و موضوع تحقیق عوامل مختلفی را بررسی کرده‌اند. پژوهش «رضادوست» و همکاران (۱۳۹۳) با عنوان «جهت‌گیری‌های عام‌گرایانه و عوامل اجتماعی-فرهنگی مؤثر بر آن»، حاکی از رابطه مشارکت اجتماعی، اعتماد و تعهد اجتماعی، پایگاه و تحصیلات با عام‌گرایی و رابطه احساس انومی، محرومیت نسبی و اعتماد خاص با خاص‌گرایی است. «نقدی» و همکاران (۱۳۹۲)، ضمن «بررسی جامعه‌شناختی میزان هم‌گرایی قومیت‌های استان همدان»، سرمایه اجتماعی، رضایت از زندگی، مشارکت اجتماعی و سیاسی، محرومیت نسبی و دسترسی به رسانه‌های ارتباطی را از عوامل مؤثر بر هم‌گرایی قومی دانسته‌اند. پژوهش «حبیبی‌فهمیم» و همکاران (۱۳۹۱) با عنوان «رابطه فضای مجازی و عام‌گرایی کاربران اینترنت درمیان کارکنان سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران»، حاکی از تأثیر میزان استفاده از اینترنت بر رشد عام‌گرایی است. «احمدی» (۱۳۸۹) در «مطالعه نمودهای خاص‌گرایی فرهنگی: راهی برای مبارزه با بحران هویت در وبلاگ‌های ایرانی»، طرد جهانی شدن، تأکید بر سرزمین، بازسازی روایت تاریخی، تشکیل جماعت‌های منسجم، متمایز شدن از دیگران و تأکید بر مطلق‌گرایی را از ویژگی‌های خاص‌گرایی می‌داند. «ربانی» و همکاران (۱۳۸۸)، در «بررسی موانع فرهنگی-اجتماعی توسعه با تأکید بر خاص‌گرایی (مطالعه موردی شهر بندرعباس)» نتیجه گرفته‌اند

که خاص‌گرایی شهروندان بومی، زنان و اهل سنت به ترتیب کمتر از غیربومی‌ها، مردان و شیعیان است. «روناسی» و «احمدی» (۱۳۸۷) در «بررسی سوگیری‌های ارزشی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی منطقه ۴» نتیجه گرفته‌اند که تحصیلات دانشگاهی سبب گرایش بیشتر به عام‌گرایی است. «عظیمی‌هاشمی» (۱۳۷۳) در بررسی «عوامل مؤثر بر عام‌گرایی»، نشان داد که احساس مسئولیت، تعهد تعمیم‌یافته، تحرک فیزیکی و معرف‌های تحرک‌روانی دارای تأثیر بر عام‌گرایی و روابط درون‌گروهی تقویت‌کننده خاص‌گرایی است؛ از جمله نتایج پژوهش «وطنی» و «ساعی» (۱۳۹۴) در «بررسی رابطه بین میزان بهره‌مندی از اینترنت و میزان پایبندی نسل جوان به ارزش‌های اجتماعی»، وجود رابطه معنادار و معکوس بین استفاده از اینترنت و خاص‌گرایی است. پژوهش «پژوی»^۳ و همکاران (۱۹۷۶) با عنوان «چند فرهنگی و نگرش‌های قومی در کانادا» حاکی از خاص‌گرایی فرهنگی شدید در تمامی اقوام، عدم تحمل تنوع قومی و چندفرهنگی و نگرش منفی‌تر نسبت به گروه‌های «دیگر قومی» است؛ و پاسخ‌دهندگان دارای وضعیت اجتماعی و اقتصادی پایین‌تر بیشتر قوم‌گرا بوده‌اند. نتایج بررسی تاریخی «مک‌کین» (۲۰۱۷) با عنوان «امپریالیسم فرهنگی، خاص‌گرایی زبانی و مقامات محلی» بیانگر آن است که خاص‌گرایی فرهنگی متکی بر گویش و زبان است. انسان‌ها خاص‌گرایی فرهنگی را از زبان شروع و به تفکر ختم می‌نمایند که نقطه پایانی آن کنش اجتماعی است.

نتایج برخی پژوهش‌ها دور از انتظار است؛ به طور مثال: «چن»^۴ و همکاران (۲۰۱۷)، در پیمایشی با عنوان «روابط متناقض بین هنجارهای فرهنگی خاص‌گرایی و نگرش نسبت به علاقه‌مندی رابطه‌ای: چشم‌انداز بازتاب فرهنگی» دریافتند، مدیران برزیلی و چینی پیامدهای منفی خاص‌گرایی را بیش از عام‌گرایی نسبت به مدیران آمریکایی درک می‌کنند؛ و «تامپکینز»^۵ و همکاران (۲۰۱۰)، در بررسی «جهان‌گرایی، خاص‌گرایی و خودآگاهی فرهنگی: مقایسه دانشجویان دانشگاه‌های آمریکایی و ترکیه» دریافتند دانشجویان آمریکایی از نظر خاص‌گرایی و دانشجویان ترک از نظر جهان‌گرایی، بالاترین امتیاز را کسب کردند.

مرور پیشینه نشان داد که، برخی از تحقیقات به روش توصیفی-تحلیلی انجام و بخشی از آن به تأثیر جهانی شدن بر خاص‌گرایی پرداخته، با تأکید بر تأثیر دوگانه و دیالکتیکی پدیده جهانی شدن بر فرهنگ، نتیجه گرفته‌اند که در واکنش به فرهنگ مسلط و از دست دادن هویت سنتی، خاص‌گرایی‌های فرهنگی بروز و ظهور یافته‌اند. مهم‌ترین نظریه در این بررسی‌ها خاص‌گرایی فرهنگی است. مطالعات خاص‌گرایی فرهنگی و بررسی متغیرهای مرتبط و نتایج آن‌ها، متناسب با جامعه آماری و وضعیت

فرهنگی- اجتماعی آن، و اهداف، رویکردها و روش پژوهشگران بوده و هیچ‌یک با پژوهش حاضر مشابه و منطبق نبوده و بیشتر پژوهش‌ها با رویکرد نظری صورت گرفته و نیز در بیشتر آن‌ها خاص‌گرایی از متغیرهای فرعی بوده و محدود پژوهش‌هایی به این تحقیق نزدیک و نتایج بررسی برخی از متغیرها مشابه می‌باشد. در این پژوهش، خاص‌گرایی فرهنگی در بین شهروندان همدانی و عوامل مؤثر بر آن با توجه به ویژگی فرهنگی- اجتماعی این قلمرو مکانی با رویکرد جامعه‌شناختی بررسی شده است.

۲-۲. خاص‌گرایی فرهنگی

از جمله دیدگاه‌های نظری در مورد فرهنگ، رویکرد خاص‌گرایانه است. از نظر بواس تفاوت اساسی گروه‌های انسانی از نوع فرهنگی است و هر فرهنگ منحصر به فرد و خاص است (جهان‌بخش، ۱۳۹۳: ۳۰). که با مرزبندی و تمایز بین خود و دیگران بر مبنای هویت‌های قومی، نژادی، مذهبی، محلی و ملی و حتی اعتقاد به برتری خود بر خاص‌گرایی تأکید دارند. نوع واکنش فرهنگ‌ها در مقابل هم و در مقابل جهانی شدن، با توجه به غنا، توان هویت‌بخشی و سایر شرایط آن‌ها در طیفی از انفعال تا ستیزه-جویی بروز می‌یابد؛ و به‌طور کلی تحت عنوان «عام‌گرایی و خاص‌گرایی فرهنگی» دسته‌بندی شده‌اند (کاووسی، ۱۳۹۳: ۱۶۰). خاص‌گرایی فرهنگی تأکید بر عناصر و ویژگی‌های فرهنگی و ایدئولوژی خاص همراه با سوگیری ارزشی و موضع سرسختانه نسبت به دیگر فرهنگ‌ها است. خاص‌گرایی امر تازه‌ای نبوده، از تفاوت فرد آزاد و برده در یونان باستان (کارترایت، ۲۰۱۸) گرفته تا وجود طبقات بسته در جامعه زردشتی، نظام شبه‌کاستی و برتری نژادی پیروان دین یهود، نظام کاستی هندو (ربانی و انصاری، ۱۳۹۷)، آپارتاید در آفریقای جنوبی، تا تبعیض نژادی ساختاری در آمریکا و اروپا، همگی حاکی از تاریخ و گستره خاص‌گرایی‌ها است.

۲-۲-۱. مؤلفه‌های خاص‌گرایی

تأکید بر عناصر هویت‌بخش فرهنگی خاص: خاص‌گرایی فرهنگی مبتنی بر اصول، ارزش‌ها و معیارهای گروه یا جماعت معین است که اعتبار آن‌ها به علایق و تعلقات محلی قومی، زبانی، نژادی و دینی فرد بستگی داشته (گل‌محمدی، ۱۳۹۶: ۱۲۷)؛ هویت و نوع خاص‌گرایی‌های فرهنگی براساس آن و تأکید بر حافظه تاریخی، سرزمین معین و ایدئولوژی خاص، توصیف و تعیین می‌گردد.

واکنش فرهنگی در مقابل جهانی شدن: خاص‌گرایان جهانی شدن و عام‌گرایی را تهدید تلقی می‌کنند؛ زیرا با فروریختن مرزها، دنیاهای اجتماعی کوچک را متزلزل،

فرهنگ و منبع هویت را به چالش کشیده است. خاص‌گرایی بر خلوص فرهنگی و فرهنگ خاص تأکید دارد (صالحی‌امیری و محمدی، ۱۳۹۲).
پایبندی به عقاید: خاص‌گرایی فرهنگی تساهل و هم‌زیستی و کثرت‌گرایی فرهنگی را بر نتافته، بر اعمال و باورهای گروه یا جماعتی معین و پابندی بر عقاید دینی، آداب و رسوم و سنت‌ها تأکید دارد.

۲-۲-۳. انواع خاص‌گرایی

خاص‌گرایی براساس مواضع فرهنگی: الف) خاص‌گرایی منزوی: که با اعتقاد به برتری فرهنگی خود سعی در مرزبندی با دیگر گروه‌ها داشته و موضع انفعالی دارند. ب) خاص‌گرایی تقابلی: که ضمن اعتقاد به برتری فرهنگی، بر گسترش، انتقال و تحمیل فرهنگ خود تأکید دارند. ج) خاص‌گرایی ریشه‌دار: که با آگاهی از فرآیند جهانی شدن، سعی در حفظ تمایز خود در برابر آن دارند و حتی عناصری از فرهنگ‌شان را قابل عرضه به دیگران می‌دانند، اما به دنبال تحمیل آن نیستند (پیترسون و مولر، ۱۹۹۹: ۸۶).
خاص‌گرایی‌های دینی: بسیاری از خاص‌گرایی‌ها حول محور دین شکل گرفته‌اند. نوزایی دینی اواخر قرن بیستم میلادی، هم به گسترش بعضی ادیان با پیروان جدید و هم به روی‌آوری دوباره به دین سنتی و نیز یافتن معنایی تازه برای آن انجامید. در همه ادیان جنبش‌های بنیادگرایانه‌ای جان گرفته که هدف آن‌ها خلوص‌گرایی آموزه‌ها و نهادهای دینی است (هانتینگتون، ۱۳۷۸: ۱۵۰)، و فقط دیدگاه خود را درباره جهان درست می‌دانند (گیدنز، ۱۳۸۹: ۸۰۹). جنبش‌های نوین دینی^۱ نیز که به طیف وسیع فرقه‌ها، کیش‌ها و گروه‌های گوناگون دینی و معنوی جدید اشاره دارد، رو به رشد بوده است (همان: ۸۰۱).

خاص‌گرایی قومی: شامل خیزش‌ها، تنش‌ها و ستیزهای قومی و جنبش‌های ملی‌گرایانه است (سپهرنیا، ۱۳۹۰: ۱۳۲). تنوع قومی می‌تواند سبب پویایی و غنای جوامع چندقومیتی شود؛ اما هم‌چنین پیشینه‌های متفاوت زبانی، دینی و فرهنگی می‌تواند سبب دشمنی میان گروه‌های قومی شود (گیدنز، ۱۳۸۹: ۳۷۴). اقلیت‌ها خواستار حقوق فرهنگی و حفظ فرهنگ خود هستند. گروه غالب نیز تفاوت‌های فرهنگی را نوعی تهدید تلقی و اقلیت «دیگری» به حساب می‌آید (کاستلز و دیویدسون، ۱۳۸۲: ۲۶۰-۲۶۱).

خاص‌گرایی‌های فرهنگی دیگر: علاوه بر خاص‌گرایی‌های اشاره شده، می‌توان جنبش‌های اجتماعی نظم‌ستیز را به آن‌ها اضافه کرد که آن‌ها نیز برای مقاومت در برابر جهانی شدن شکل گرفته و با نسبت‌های متفاوت ترکیب می‌شوند. در مواردی

مانند جنبش میلیشیاهای آمریکا جنبه قومیت پررنگ است و در جنبش آئوم ژاپن جنبه دینی (گل محمدی، ۱۳۹۶: ۱۹۸-۱۹۹).

خاص‌گرایی فرهنگی مفهومی چند وجهی است، که می‌تواند: الف) به شکل‌گیری جنبش‌های اجتماعی و ملی و انواع بنیادگرایی بی‌انجامد؛ ب) نوعی انزوا را برای گروه‌ها، اقوام و ملت‌ها به ارمغان بیاورد؛ ج) جدایی‌گزینی و مرزبندی فرهنگی را در درون یک جامعه ایجاد نماید؛ د) به عنوان نوعی واکنش، مقاومت و مقابله در برابر جهانی شدن بروز نماید؛ و یا ه) با درک شرایط و واقعیت دنیای جدید، ضمن توجه به عناصر هویت‌بخش زبانی، دینی، قومی، فرهنگ و هویت ملی و فروملی، با حفظ ارتباطات و ایجاد تفاهم فرهنگی و هم‌بستگی اجتماعی در بین گروه یا جامعه‌ای، در برابر دیگر گروه‌ها، جوامع و فرهنگ‌ها و به‌ویژه آثار منفی جهانی شدن و امپریالیسم فرهنگی عمل نماید.

۲-۳. عام‌گرایی فرهنگی

رویکرد عام‌گرایانه از نظریه‌های فرهنگی است که توسط تیلور مطرح و معتقد بود که فرهنگ، تعبیری از کل زندگی اجتماعی و اکتسابی است و در شرایط یکسان همه جوامع، فرهنگ یکسانی خواهند داشت (جهان‌بخش، ۱۳۹۳: ۲۹). این رهیافت به گونه‌های متفاوتی تفسیر و به اشکال مختلفی نمود می‌یابد.

۱) زوال فرهنگ‌ها: که می‌تواند به زوال تدریجی فرهنگ‌ها و هویت‌های مستقل؛ زوال ثبات و پایداری در فرهنگ و متزلزل شدن امنیت ناشی از آن و پدیداری اضطراب و بحران؛ هم‌گونی فرهنگی و ظهور امپریالیسم فرهنگی و زوال فرهنگ‌های ملی و مستقل و هویت‌ها بی‌انجامد (پورحسن، ۱۳۸۸: ۵۲).

۲) فربهی فرهنگ‌ها: این رویکرد جهانی شدن فرهنگی را گسترش و شکوفایی فرهنگ‌های خاص در قلمرو جهانی در نظر می‌گیرد. که با افزایش نقش فرهنگ‌های خاص، گسترش مخاطبان آن‌ها و افزایش امکان تبادل و تعامل بین فرهنگ‌ها، فرصت هویت‌یابی را برای فرهنگ‌های خاص فراهم، زمینه تبدیل فرهنگ خاص، منطقه‌ای و محدود، به فرهنگی عام، جهانی و گسترده ایجاد می‌کند (همان: ۵۳ و ۵۵).

رویکرد عام‌گرایی فرهنگی به صورت آمیزش و هم‌زیستی؛ تحول و تعالی؛ و هم‌گون‌سازی فرهنگی مشاهده می‌شود (کاووسی، ۱۳۹۳: ۱۶۰). و ضمن ایجاد وابستگی متقابل میان انسان‌ها، گروه‌ها و جوامع، زمینه‌ساز فرهنگ‌ها و هویت‌هایی فراگیرتر شده، مشترکات افزایش می‌یابد (گل محمدی، ۱۳۹۶: ۱۲۰-۲۱).

۲-۴. چارچوب نظری

۲-۴-۱. خاص‌گرایی فرهنگی

یکی از چشم‌اندازهای نظری مطالعه و ارزیابی بازتولید هویت‌های بومی-محلی و واکنش به فرهنگ اکثریت، ملی و جهانی، خاص‌گرایی فرهنگی است. «پارسونز» مفهوم «متغیرهای الگویی»^۹ را به شکل تقابل‌های دوگانه‌ی تصمیم‌گیری در قالب سنخ‌های نگرشی و ارزیابی و به‌عنوان روابط اجتماعی در بستر نظام فرهنگی، مطرح نمود. متغیرهای الگویی جهت‌گیری‌های ارزشی موردانتظار در کنش، نقش‌ها و ارتباط با دیگران است که بر مبنای آن‌ها در دوره‌های متفاوت، دست به سنجش ارزش و رفتار دیگران، گزینش، تصمیم‌گیری و دست‌یابی به اهداف زده، تفاوت گروه‌ها و جوامع را رقم می‌زنند. متغیرهای الگویی عبارتند از: (۱) روابط شخصی در برابر روابط غیرشخصی: حالت تقابل تصمیم مبتنی بر ارضای عاطفی در برابر بی‌طرفی احساسی و کنش عقلانی است. (۲) روابط خاص‌گرایی در مقابل عام‌گرایی: در حالت خاص‌گرایی سنجش ارزش‌ها با معیار فردی، ارتباط با مردم بر اساس مناسبات و با یکدیگر رفتار خاص دارند. در حالت عام‌گرایی ارتباط با مردم بر اساس هنجارهای عام و رفتار با تمام افراد مشابه است. (۳) جهت‌گیری جمع‌گرا در برابر خویشتن‌گرا: در جوامع سنتی جهت‌گیری به سمت جمع و نفع گروه، اما در جوامع مدرن منافع شخصی مورد تأکید است. (۴) انتساب در مقابل اکتساب: یعنی ارزیابی اجتماعی با معیارهای اکتسابی و شایستگی در مقابل تکیه بر معیارهای انتسابی است. (۵) نقش گسترده در برابر خاص‌بودگی: که به شکل روابط صمیمانه با خواسته‌های گسترده و روابط مبتنی بر نقش‌های خاص با خواسته‌های محدود دیده می‌شود (سو، ۱۳۸۰؛ اسمیت، ۱۳۸۳). در هر موقعیت کنش‌گر با این تصمیم مواجه است که بر حسب استانداردهای عام عمل نماید و یا با توجه به نوع رابطه‌ی خاصی که با سوژه دارد؟ پارسونز معتقد است: در سطح نظام شخصیتی، خاص‌گرایی، تمایل نیازی است که کنش‌گر را به واکنش بر اساس ملاک‌های انتخاب خاص ترغیب می‌نماید و عام‌گرایی تطابق با استانداردهای عام است. در سطح نظام فرهنگی، خاص‌گرایی الگوی هنجاری سوگیری کنش‌گر بر اساس نوع رابطه با سوژه بدون توجه به روابط عام و عام‌گرایی الگوی هنجاری مبتنی بر استانداردهای عام است. در سطح نظام اجتماعی، خاص‌گرایی انتظارات نقشی است که برای تصمیم‌گیری تقدم را استانداردهای مرتبط با ارزش سوژه‌ها و ارتباز خاص کنش‌گر می‌داند و عام‌گرایی تصمیم‌گیری بر اساس استانداردهای تعریف شده است (ربانی، ۱۳۸۸: ۱۳۹). پارسونز، فرهنگ را تعیین‌کننده‌ی اهداف غایی و هدایت‌گر نظام اجتماعی می‌داند (اسمیت، ۱۳۸۳: ۵۷).

۲-۴-۲. خاص‌گرایی فرهنگی واکنشی به بحران هویت و معنا

هویت فرهنگی جامعه به سه عامل: تاریخی، زبانی و روان‌شناختی وابسته و تلفیق‌موزون این عوامل سبب وضعیت ایده‌آل و کامل نبودن آن‌ها، موجب هویت فرهنگی ناقص و در حالت شدید منجر به بحران هویت خواهد شد (روح‌الامینی، ۱۳۷۴: ۱۰۸). جهانی‌شدن با نسبی‌کردن فرهنگ‌ها و مراجع هویت‌سازی، معنی‌یابی سنتی را دشوار کرده (صالحی‌امیری و محمدی، ۱۳۹۲: ۶۸)، به اعتقاد «کاستلز» (۱۹۹۷) انسان‌ها با توسل به حافظه تاریخی قومی و نژادی به دنبال غلبه بر بحران یادشده بوده بر خاص‌گرایی فرهنگی تأکید دارند. مرزبندی مبتنی بر تمایز با دیگران نیز سبب خاص‌گرایی است. دورکیم، فرهنگ را شاخص تفکیک گروه خودی و بیگانه می‌داند (هال و نیتس، ۱۳۹۱: ۱۸۹). اعتقاد به خلوص و برتری فرهنگ و جستجوی فرهنگ ناب علت دیگر خاص‌گرایی در ارتباط با هویت است (گل‌محمدی، ۱۳۹۶: ۲۶۱).

۲-۴-۳. خاص‌گرایی فرهنگی واکنشی به نابرابری‌ها و تبعیض‌ها

برخی از فرهنگ‌پژوهان، ناکارآمدی، کاستی‌ها و تناقض‌های موجود در تجدد و تشدید نابرابری‌ها و تبعیض‌ها در جامعه جهانی را علت اصلی خاص‌گرایی‌های فرهنگی می‌دانند؛ یعنی انواع تنش‌ها، ستیزها و جنبش‌ها که در قالب فرهنگ‌ها و سنت‌های ایدئولوژیک شده دینی، قومی و ملی شکل می‌گیرند؛ درواقع، واکنش‌هایی در برابر نابرابری‌ها و شرایط نامطلوب اقتصادی، اجتماعی هستند (گل‌محمدی، ۱۳۹۶: ۲۱۰).

۲-۴-۴. تأثیر دوگانه و دیالکتیکی جهانی‌شدن و رابطه آن با خاص‌گرایی فرهنگی

براساس نظر گیدنز، رابرتسون و فدرستون، در فرآیند جهانی‌شدن شاهد دیالکتیک عام و خاص و حضور هم‌زمان عام‌گرایی و هم‌گونی و خاص‌گرایی و ناهم‌گونی هستیم (تاملینسون، ۱۳۸۱: ۳۳). گیدنز جهانی‌شدن را پدیده چندبعدی، پویا و دیالکتیکی می‌داند که در زمان و مکان‌های متفاوت پیامدهای متفاوت دارد، می‌تواند به عام‌گرایی یا خاص‌گرایی بی‌انجامد و جهان شاهد زندگی گروه‌های قومی و فرهنگ‌های گوناگون در شهرهایی چندفرهنگی است (۱۳۷۹: ۱۳؛ ۱۳۸۹: ۸۹)؛ و به تعبیر رابرتسون (۱۹۹۲) عام‌گرایی و خاص‌گرایی هم‌زمان حضور دارند؛ و به نظر فدرستون تأثیر امر جهانی و امر محلی، ممکن است به ترکیب فرهنگ‌ها و یا تثبیت تفاوت و امر محلی بی‌انجامد (اسمیت، ۱۳۸۳).

۲-۵. عوامل مؤثر بر خاص‌گرایی فرهنگی

علاوه بر جهانی شدن که شرح آن به‌عنوان یکی عوامل مؤثر بر خاص‌گرایی فرهنگی آمد، عوامل و متغیرهای دیگری بر خاص‌گرایی فرهنگی مؤثرند که در ادامه مورد اشاره قرار خواهند گرفت.

سنت‌گرایی: به نظر کلمن، نظام ارزشی فرهنگ یک منطقه هدایت‌گر رفتار آنان در رابطه با هر موضوعی است (ریتزر، ۱۳۹۰). «دیویس»، سنن محلی را حصارى در برابر ارزش‌های سرمایه‌داری می‌داند (سو، ۱۳۸۰: ۸۸-۸۹). پارسونز، تغییر ارزش‌های سنتی را سبب سوگیری عام‌گرایانه می‌داند (شعیبی، ۱۳۹۵: ۱۰۰). و به نظر گیدنز (۱۳۸۳)، سنت از عوامل مرزبندی با دیگر گروه‌ها و تقویت خاص‌گرایی است.

دین‌داری: دین از عوامل تمایز وابستگان یک فرهنگ از فرهنگ‌های دیگر (هانتینگتون، ۱۳۷۸: ۱۰۹) و خاص‌گرایی است. دورکیم، اسمیت، دیویس و آدی، تقویت یگانگی افراد با هم و جدایی آن‌ها از اعضای اجتماعات و ملت‌های دیگر را از کارکردهای دین می‌دانند (همیلتون، ۱۳۹۰).

فضای مجازی: گیدنز با تأکید بر تأثیر دوگانه فضای مجازی، یعنی هم‌زیستی و خاص‌گرایی، جریان اطلاعات را سبب ترغیب به نگرش عام و جهانی می‌داند (گیدنز، ۱۳۸۹: ۱۱۰). کاستلز، معتقد به کارکرد دوگانه فناوری‌های نوین و تقویت خودآگاهی نسبت به هویت‌های فراملی است (همان: ۹۸۰).

مهاجرت: سبب افزایش تنوع قومی و فرهنگی (گیدنز، ۱۳۸۹: ۳۷۷) و از نظر بسیاری از مردم اقلیت‌ها تهدیدی برای فرهنگ به حساب می‌آیند (گیدنز، ۱۳۸۹). مهاجرت ضمن تغییر هنجارها و ارزش‌های افراد مهاجر (رفیع‌پور، ۱۳۷۸: ۳۶)، سبب ارتباط مهاجران و تکیه بر عناصر فرهنگی خاص در جامعه جدید است.

تحصیلات: پارسونز (۱۹۵۹)، مهم‌ترین کارکرد مدرسه را آموختن ارزش‌های عام‌گرا (روناسی، ۱۳۸۷: ۹۳)؛ و کاستللو، تحصیلات را متغیر مهمی در سوگیری ارزشی به سمت عام‌گرایی می‌داند (همان: ۹۴).

اعتماد اجتماعی: در نظریه پارسونز، اعتماد تعمیم‌یافته از عناصر زمینه‌ساز تمایل به سوگیری عام‌گرایانه است (شعیبی، ۱۳۹۵: ۳۰). اعتماد خاص و غلیظ ناشی از روابط صمیمی و اجتماع محلی سبب هم‌بستگی گروهی و مرزبندی با دیگر گروه‌ها و تشدید خاص‌گرایی است. با افزایش روابط ابزاری و رسمی و اعتماد اجتماعی رقیق، نگرش و گرایش‌های عام‌گرایانه افزایش می‌یابد (گیدنز، ۱۳۸۳؛ پاتنام، ۲۰۰۰).

احساس محرومیت نسبی: «رابرت گر» احساس محرومیت را یکی از عوامل اهمیت یافتن هویت قومی-فرهنگی (قاسمی، ۱۳۸۶: ۴۵۹) و افزایش آن را سبب کاهش

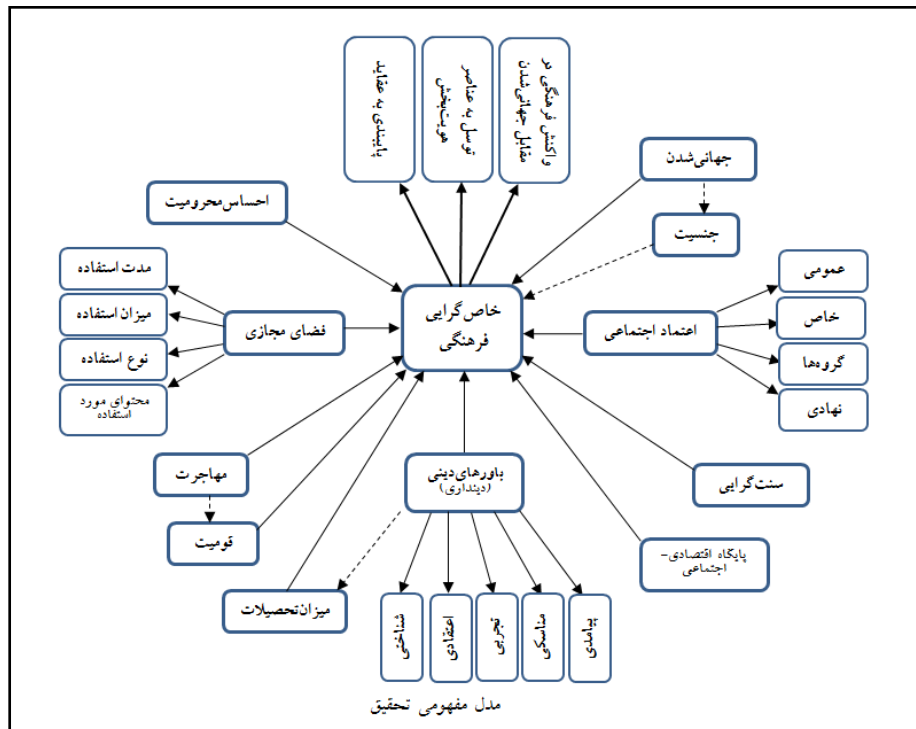

هم‌بستگی اجتماعی می‌داند (رفیع‌پور، ۱۳۷۸: ۳۳) و هر قدر احساس محرومیت بیشتر باشد و گروه و قومی احساس کند که فرهنگش مورد تعرض قرار گرفته، گرایش به حفظ فرهنگ و آداب و رسوم قومی تشدید می‌گردد (نقدی، ۱۳۹۲: ۱۴۲).

پایگاه اقتصادی-اجتماعی: از نظر پارسونز پایگاه متأثر از کسب امتیاز شخصی سبب جایگزینی زمینه‌های هنجاری عام به جای الزامات خاص می‌شود (شعبی، ۱۳۹۵: ۳۱)؛ و با نظریه ساختاربندی گیدنز که بر دیالکتیک فعالیت و شرایط تأکید دارد نیز قابل تبیین است (ریتزر، ۱۳۹۰: ۶۰۳).

قومیت: برچسب‌های قومی می‌تواند سبب جناح‌بندی میان ما و آن‌ها (گیدنز، ۱۳۸۹: ۳۶۰) شود. از نظر روان‌شناسی نیز حفاظت از خود و شیوه زندگی سبب نگرش قوم‌گرایانه می‌شود (بژی، ۱۹۷۶: ۱۱)؛ و طبق نظر سیلورستون (۲۰۰۳)، می‌توان دیالکتیک بین اقلیت و اکثریت را در نظر گرفت (جورجیو، ۲۰۰۵: ۱۳).

۲-۶. مدل مفهومی تحقیق

شکل ۱. مدل مفهومی تحقیق محقق ساخته

۳. روش‌شناسی

۳-۱. روش، جامعه و نمونه آماری

پژوهش کمی از دسته تحقیقات پیمایشی از نوع علی است. جامعه آماری شامل شهروندان ۱۸ تا ۶۵ سال شهر همدان است که ضمن برآورد با فرمول کوکران، با در نظر گرفتن بزرگی جامعه، حجم نمونه به ۵۰۰ نفر افزایش یافت؛ و با روش خوشه‌ای چندمرحله‌ای و نمونه‌گیری تصادفی نمونه‌ها تعیین گردید.

۳-۲. فنون گردآوری

گردآوری اطلاعات مرتبط با مطالعات نظری با شیوه کتابخانه‌ای و اطلاعات آماری با پرسشنامه محقق ساخته گردآوری شده است. سنجش روایی با اعتبار صوری و اعتبار سازه با تحلیل عاملی بررسی و نتایج قابل قبولی به دست آمد. روایی همگرایی مدل اندازه‌گیری با استفاده از ضریب پایایی اشتراکی، روایی واگرا با آزمون فورنل و لاکر بررسی و پایایی ابزار تحقیق و مدل اندازه‌گیری، بر اساس آزمون آلفای کرونباخ، پایایی ترکیبی و اسپیرمن سنجیده شد؛ ضریب آلفای کرونباخ کل پرسشنامه نیز ۰/۷۹۸ است.

۳-۳. روش تحلیل داده

تجزیه و تحلیل داده‌ها، با نرم‌افزار SPSS و PLS و آمار توصیفی و استنباطی انجام شده است.

۳-۴. تعریف مفهومی و عملیاتی متغیرها

خاص‌گرایی فرهنگی: عبارت است از: «توسل به عناصر هویت‌بخش فرهنگی خاص که بر بی‌همتایی شیوه‌ها، اعمال و ایده‌های یک گروه یا جماعت معین تأکید می‌شود» (گل محمدی، ۱۳۹۶: ۱۵۴) که شاخص‌های شناخت آن، واکنش فرهنگی در مقابل جهانی شدن؛ توسل به عناصر هویت‌بخش زبانی، دینی، قومی و نژادی، و پابندی به عقاید دینی و سنت‌ها است.

جهانی شدن^{۱۲}: فرآیند فشرده‌گی زمان و فضا، ادغام کم و بیش مردم دنیا در جامعه جهانی (همان) تشدید وابستگی متقابل جهانی (گیدنز، ۱۳۸۹). و تبادل افکار، عقاید و فرهنگ است (آلبرو و کینگ^{۱۳}، ۱۹۹۰). سنجش این مؤلفه با میزان اثرپذیری از شرایط جهان و احساس نسبت به غرب و زندگی مدرن و پشت کردن به فرهنگ خودی انجام شده است. سنت‌گرایی: طرز تلقی است که به باورهای اجتماعی گذشته و آزموده شده ارجح می‌نهد (ساروخانی، ۱۳۷۵: ۸۸۷). شاخص‌های سنت‌گرایی عبارتند از: تعلق خاطر به گذشته‌ها و سنت‌ها؛ التزام به حفظ آداب و رسوم و موارث کهن، مقابله با سنت‌شکنی،

آموزش سنت‌ها و بهتر دانستن سنت‌ها نسبت به نوپدیدها. دینداری: دورکیم دین را یک پدیده اجتماعی و نظامی از باورداشت‌ها، مفاهیم، کنش و مناسک عملی می‌داند (همیلتون، ۱۳۹۰). این متغیر در پنج بُعد مناسکی، پیامدی، اعتقادی، تجربی و شناختی سنجدیده شده است. فضای مجازی: فضای تعاملی و زندگی کاربران اینترنت و شبکه جهانی اطلاعات و ارتباطات است (استریت^۴، ۱۹۹۹)؛ که با میزان و گستره استفاده از فضای مجازی، خدمات و محتوای آن سنجدیده شد. مهاجرت: جابه‌جایی افراد از مکانی به مکان دیگر با هدف اسکان در مکان جدید است (کیوز^۵، ۲۰۱۴). منظور از مهاجر افرادی‌اند که از سایر استان‌ها و شهرستان‌های استان به شهر همدان مهاجرت نموده‌اند. اعتماد اجتماعی، حسن ظن نسبت به افراد جامعه است (شعبی، ۱۳۹۵: ۱۴)؛ که در ابعاد خاص، نهادی، تعمیم‌یافته و عام، و شامل اعتماد به اعضای خانواده و نزدیک، گروه‌ها و اصناف، سازمان‌ها، و میزان رواج ارزش‌ها و ویژگی‌های اخلاقی در بین عموم مردم سنجدیده شده است. احساس محرومیت: وجود اختلاف میان انتظارات ارزشی و توانایی‌های ارزشی است (گر، ۱۳۷۷) که مقایسه بین وضعیت فرد یا گروه را با سایر افراد جامعه امکان‌پذیر می‌سازد (واکر و اسمیت^۶، ۲۰۰۲)؛ و براساس فاصله زندگی با انتظارات، احساس بی‌عدالتی و محرومیت در عین شایستگی سنجدیده شده است. پایگاه اقتصادی-اجتماعی: جایگاه فرد در سلسله‌مراتب گروه براساس منزلت، امتیازات و تفاوت با دیگر اعضا است (رفیع‌پور، ۱۳۸۰: ۴۱۸). که با استفاده از شاخص ترکیبی و معرف‌های تحصیلات، شغل، دارایی، محل سکونت و نیز شغل و تحصیلات والدین سنجدیده شده است. قومیت: از بعد فرهنگی، قومیت نگرش‌ها و شیوه‌های عمل فرهنگی اجتماع معینی از مردم است که آن‌ها را از دیگران متمایز می‌کند (گیدنز، ۱۳۸۹). منظور از قومیت، گروه‌های قومی با زبان و گویش‌های مختلف (فارس، کرد، لر، ترک و...) ساکن در شهر همدان می‌باشند.

۴. یافته‌های پژوهش و تجزیه و تحلیل و تفسیر آن‌ها

۴-۱. یافته‌های توصیفی

۵۳/۸٪ جمعیت نمونه زن و بقیه مرد بوده‌اند. از نظر سنی بیشترین فراوانی (۳۰٪) مربوط به گروه سنی کمتر از ۲۵ سال و در گروه‌های بعدی کمتر شده است. تحصیلات ۳۲/۴٪ لیسانس است. در ضمن ۵۵٪ نمونه بالاتر از دیپلم و دارای تحصیلات دانشگاهی

هستند. پایگاه اقتصادی-اجتماعی پاسخ‌گویان به ترتیب در سطح متوسط، پایین و بالا قرار دارد. از نظر قومیت بعد از فارس (۵۵٪) اقوام ترک (۲۶/۴٪)، کرد (۲٪)، لر (۷/۴٪) و سایر (۱٪) جمعیت نمونه را تشکیل می‌دهند. ۳۵٪ پاسخ‌گویان مهاجر که ۲۰/۶٪ آنان از شهرستان‌های استان به شهر همدان مهاجرت نموده‌اند؛ همچنین بیش از ۸۸٪ شهروندان همدانی از اینترنت و فضای مجازی استفاده می‌کنند.

جدول ۱-۴: بررسی اطلاعات آماری مربوط به میزان متغیرهای پژوهش

متغیر	میانگین	درصد	انحراف معیار	واریانس
خاص‌گرایی فرهنگی	۲/۷۴	۵۴/۶	۰/۴۸۲	۰/۲۳۲
جهانی‌شدن	۳/۲۸	۶۵/۶	۰/۶۶۹	۰/۴۴۹
سنت‌گرایی	۳/۱۷	۶۳/۴	۰/۷۲	۰/۵۱۹
باورهای دینی	۳/۶۳	۷۲/۶	۰/۸۰۳	۰/۶۴۶
فضای مجازی	۲/۶۹	۵۳/۸	۰/۹۰۳	۰/۸۱۶
اعتماد اجتماعی	۲/۴۷	۴۹/۴	۰/۴۶۴	۰/۲۱۶
پایگاه اجتماعی-اقتصادی	۲/۲۷	۴۵/۴	۰/۷۴۱	۰/۵۴۹
احساس محرومیت	۳/۶۵	۷۳	۰/۷۴۸	۰/۵۶

۲-۴. یافته‌های استنباطی پژوهش

۴-۲-۱. نتایج آزمون فرضیه‌ها

نتایج بررسی فرضیه‌ها و مقایسه میانگین خاص‌گرایی فرهنگی براساس متغیرهای مختلف، حاکی از تأیید فرضیه‌ها و معنی‌دار بودن رابطه متغیرهای مستقل و خاص‌گرایی فرهنگی شهروندان همدانی است.

جدول ۲-۴: نتایج بررسی فرضیه‌های پژوهش

نتیجه آزمون	t-value	ضریب مسیر	فرضیه
تأیید	۸/۸۵۳	-۰/۳۲۸	جهانی‌شدن بر خاص‌گرایی فرهنگی شهروندان همدانی تأثیر دارد
تأیید	۷/۷۴۶	۰/۳۰۳	سنت‌گرایی شهروندان بر خاص‌گرایی فرهنگی آنان تأثیر دارد
تأیید	۴/۵۴۴	۰/۱۳۲	دین‌داری بر خاص‌گرایی فرهنگی شهروندان همدانی تأثیر دارد
تأیید	۴/۶۶۶	-۰/۱۶	فضای مجازی بر خاص‌گرایی فرهنگی شهروندان همدانی تأثیر دارد
تأیید	۳/۶۴۹	-۰/۱۰۲	مهاجرت بر خاص‌گرایی فرهنگی شهروندان همدانی تأثیر دارد
تأیید	۲/۵۱۳	-۰/۰۹۵	میزان تحصیلات شهروندان بر خاص‌گرایی فرهنگی آنان تأثیر دارد
تأیید	۲/۰۴۹	-۰/۰۷۹	اعتماد اجتماعی شهروندان بر خاص‌گرایی فرهنگی آنان تأثیر دارد
تأیید	۲/۹۳۲	-۰/۰۷۹	احساس محرومیت شهروندان بر خاص‌گرایی فرهنگی آنان تأثیر دارد
تأیید	۲/۱۹۸	-۰/۰۷۴	پایگاه اقتصادی-اجتماعی شهروندان بر خاص‌گرایی فرهنگی آنان تأثیر دارد
تأیید	۲/۲۵۱	۰/۰۶۹	خاص‌گرایی فرهنگی اعضای گروه‌های قومی مختلف متفاوت است
تأیید	۱/۵۸	-۰/۳۳۱	جهانی‌شدن بر خاص‌گرایی شهروندان زن و مرد همدانی به‌طور متفاوتی تأثیر دارد
تأیید	۱/۷۲۱	۰/۱۴۱	دین‌داری بر خاص‌گرایی شهروندان با تحصیلات مختلف به‌طور متفاوتی تأثیر دارد
تأیید	۲/۲۰۵	-۰/۰۷۸	مهاجرت بر خاص‌گرایی فرهنگی قومیت‌های مختلف به‌طور متفاوتی تأثیر دارد

همان‌گونه که جدول ۲-۴، نشان می‌دهد نتایج حاکی از تأثیر مثبت و معنادار سنت‌گرایی، قومیت و دین‌داری بر خاص‌گرایی فرهنگی است و تأثیر معکوس و معنادار جهانی‌شدن، تحصیلات، اعتماد اجتماعی، احساس محرومیت، پایگاه اقتصادی-اجتماعی، مهاجرت و فضای مجازی بر خاص‌گرایی فرهنگی تأیید و به معنای تأثیر آن‌ها بر افزایش عام‌گرایی است؛ هم‌چنین تأثیر جنسیت، قومیت و تحصیلات به‌عنوان متغیر میانجی بین جهانی‌شدن، مهاجرت، دین‌داری، و خاص‌گرایی فرهنگی تأیید شده است.

۲-۴-۴ برآزش متغیر ملاک

جدول ۳-۴، به بررسی میزان برآزش خاص‌گرایی فرهنگی می‌پردازد.

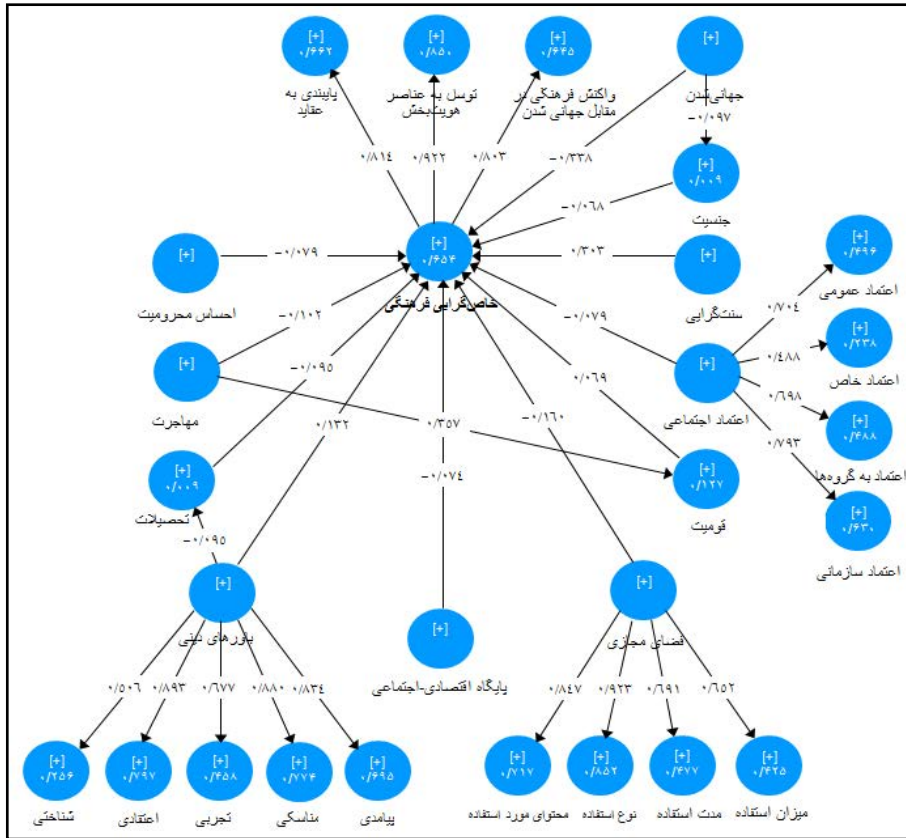
جدول ۳-۴. میزان برآزش خاص‌گرایی فرهنگی

خاص‌گرایی فرهنگی		متغیر ملاک		خاص‌گرایی فرهنگی		متغیر ملاک	
نتیجه	f ²	متغیر پیش‌بین		نتیجه	f ²	متغیر پیش‌بین	
ضعیت	۰/۰۱۴	اعتماد اجتماعی		قوی	۰/۱۵۸	جهانی‌شدن	
ضعیت	۰/۰۱۴	احساس محرومیت		متوسط	۰/۱۴۳	سنت‌گرایی	
ضعیت	۰/۰۱	پایگاه اقتصادی-اجتماعی		متوسط	۰/۰۳۴	دین‌داری	
ضعیت	۰/۰۱	قومیت		متوسط	۰/۰۴۸	فضای مجازی	
ضعیت	۰/۰۱۲	جنسیت		متوسط	۰/۰۲۵	مهاجرت	
				ضعیت	۰/۰۱۶	میزان تحصیلات	
نتیجه	شاخص استون-گیسر Q ²	نتیجه	Gof	نتیجه	R ² تنظیم شده		
قوی	۰/۲۱۴	بسیار قوی	۱/۱۲۶	قوی	۰/۶۴۶		

برابر جدول ۳-۴، شاخص f² نشان می‌دهد که سهم متغیر جهانی‌شدن در پیش‌بینی متغیر ملاک در سطح قوی، متغیرهای سنت‌گرایی، مهاجرت، دین‌داری و فضای مجازی در سطح متوسط و سهم متغیرهای تحصیلات، اعتماد اجتماعی، احساس محرومیت، پایگاه اقتصادی-اجتماعی، قومیت و جنسیت در سطح ضعیف بوده و در مجموع نیز متغیرهای مستقل به میزان ۶۵٪ (R² تنظیم شده) و به‌صورتی قوی خاص‌گرایی فرهنگی را به‌عنوان متغیر درون‌زا مورد برآزش قرار می‌دهند. از طرفی، آزمون Gof (شاخص نیکویی برآزش) با مقدار ۱/۱۲۶ ارزیابی شده و مشخص می‌شود که قدرت برآزش این نرم‌افزار جهت بررسی پژوهش در حد بسیار قوی است؛ هم‌چنین کیفیت مدل ساختاری پژوهش برای متغیر خاص‌گرایی فرهنگی براساس شاخص استون-گیسر Q² قوی ارزیابی شده است.

۴-۲-۴. مدل اندازه‌گیری پژوهش

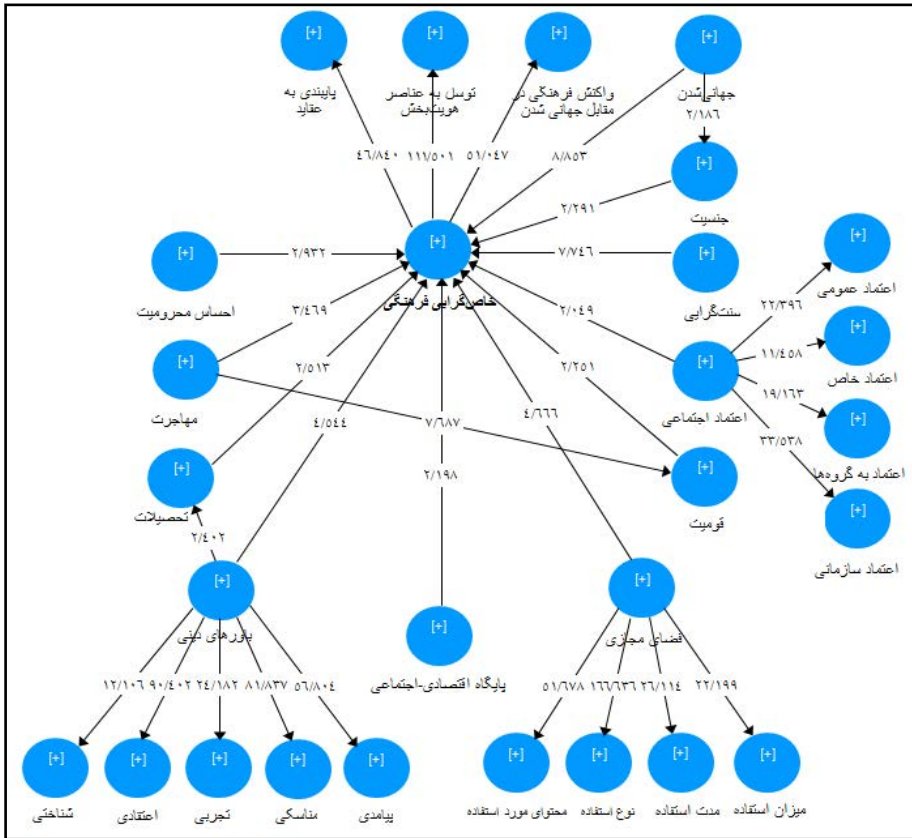
شکل ۴-۱ و ۴-۲ مدل اندازه‌گیری پژوهش را در حالت تخمین و معناداری ضرایب نشان می‌دهد.

شکل ۴-۱: مدل اندازه‌گیری پژوهش در حالت تخمین ضرایب

۵. بحث و تحلیل

براساس مطالعات و بررسی‌ها، خاص‌گرایی فرهنگی در واکنش به بحران هویت و نسبی‌گرایی فرهنگی ناشی از فرآیند جهانی‌شدن؛ تحمیل زبان و فرهنگ از سوی دولت‌های سرزمینی ملی؛ واکنش به نابرابری‌ها و تبعیض‌ها؛ مرزبندی و تمایز با دیگر گروه‌ها و فرهنگ‌ها؛ تکیه بر حافظه مشترک ذهنی؛ جستجوی فرهنگ خالص و پاک و اعتقاد به برتری فرهنگ و سنت بروز و ظهور می‌یابد.

شکل ۲-۴: مدل اندازه‌گیری پژوهش در حالت معناداری ضرایب

نتایج این پژوهش میزان خاص‌گرایی فرهنگی شهروندان همدانی را نزدیک به متوسط نشان می‌دهد. که تحت تأثیر مستقیم و مثبت میزان سنت‌گرایی، قومیت و دین بوده و با افزایش شاخص‌های مدرنیته، مانند جهانی‌شدن و استفاده از فضای مجازی، میزان خاص‌گرایی کاهش می‌یابد. در پژوهش «ربانی» (۱۳۸۸) و «مقدس جعفری» (۱۳۸۹) نیز میانگین خاص‌گرایی شهروندان نزدیک به متوسط است.

جهانی‌شدن دارای تأثیر معکوس بر خاص‌گرایی و به معنای تأثیر بیشتر عام‌گرایی در دیالکتیک عام و خاص بوده است؛ زیرا ضمن پیوند امور محلی و جهانی و کم‌رنگ شدن مرزهای فرهنگی، به تعبیر «تامپکینز» (۲۰۱۰) نوعی فشار جهان‌گرایی بر فرهنگ‌های خاص، سبب افزایش عام‌گرایی - به‌ویژه در جوانان - شده است. در ضمن جهانی‌شدن فرآیندی پویا است و نتایج به معنای نابودی خاص‌گرایی نبوده و به تعبیر «رابرتسون»

(۱۹۹۲) عام‌گرایی و هم‌گونی و خاص‌گرایی و ناهم‌گونی هم‌زمان حضور دارند. همان‌گونه که امینی‌زاده (۱۳۹۵) در پژوهش خود حضور نوعی خاص‌گرایی و عام‌گرایی در کنار هم را نتیجه گرفته است. در پژوهش احمدی (۱۳۸۹)، طرد جهانی شدن از ویژگی‌های خاص‌گرایی فرهنگی است. تأثیر سنت‌گرایی بر خاص‌گرایی مثبت و حاکی از پای‌بندی کم‌وبیش به سنت‌ها و تداوم نسبی خاص‌گرایی‌ها به‌رغم حرکت کلی و آرام به سوی جهانی شدن و عام‌گرایی است، که به تعبیر «کِلْمَن» ناشی از آموزه‌های فرهنگی است (ریتزر، ۱۳۹۰). و به گفته دیویس، سنن محلی حصار در برابر ارزش‌های سرمایه‌داری اند (سو، ۱۳۸۰). تأثیر دین‌داری بر خاص‌گرایی فرهنگی مؤید معنابخشی دین به فرهنگ و هویت است (همیلتون، ۱۳۹۰؛ هانتینگتون، ۱۳۷۸)؛ از جمله یافته‌های ربانی (۱۳۸۸) تأثیر مذهب بر خاص‌گرایی است. و در بررسی گل‌محمدی (۱۳۸۰) بنیادگرایی دینی به‌عنوان یکی از ویژگی‌ها و نمودهای خاص‌گرایی‌های فرهنگی شناسایی شده است. فضای مجازی دارای تأثیر معکوس بر خاص‌گرایی و بنابراین در تأثیر دوگانه مورد نظر گیدنز و کاستلز، تسهیل در جریان اطلاعات و تغییر منابع هویتی سبب ترغیب بیشتر به نگرش عام‌گرایی و جهانی است (گیدنز، ۱۳۸۹). همان‌گونه که در پژوهش وطنی (۱۳۹۳) و حبیبی‌فهم (۱۳۹۰)، نیز استفاده از اینترنت و فضای مجازی بر رشد عام‌گرایی مؤثر است. تأثیر غیرمستقیم مهاجرت نشانه نبود خاص‌گرایی در مهاجران نیست؛ بلکه عام‌گرایی نسبی آنان در مقابل خاص‌گرایی و نوعی برترانگاری فرهنگی شهروندان بومی است، که اقلیت‌های مهاجر را دیگری و تفاوت‌های فرهنگی را تهدید تلقی می‌کنند (گیدنز، ۱۳۸۹؛ کاستلز، ۱۳۸۲). تغییر هنجارها و ارزش‌ها ناشی از تحرک مکانی (رفیع‌پور، ۱۳۷۸) و آمادگی انطباق با جامعه میزبان، در این نتیجه مؤثر است؛ اما در تحقیق ربانی (۱۳۸۸) خاص‌گرایی مهاجران کمی بیش از افراد بومی است. با بالا رفتن سطح تحصیلات به‌عنوان عامل ارزش‌ها و نگرش‌های نوین (اینکلس، ۱۹۶۴) عام‌گرایی افزایش می‌یابد. نتایج پژوهش رضادوست (۱۳۹۳)، روناسی (۱۳۸۷)، «بلازیو» (۲۰۲۱) و «لرنر» (۱۹۶۴) نیز حاکی از رابطه تحصیلات با عام‌گرایی است. تأثیر اعتماد اجتماعی بر خاص‌گرایی فرهنگی معکوس و ضعیف و مؤید نظر پارسونز مبنی بر تأثیر اعتماد تعمیم‌یافته بر سوگیری عام‌گرایانه و نظر «چلبی» (۱۳۸۴) مبنی بر تأثیر کنش‌های بین‌گروهی در جایگزین شدن روابط عام‌گرا به جای روابط قومی و خاص‌گرا است. نتایج پژوهش رضادوست (۱۳۹۳) نیز مؤید رابطه اعتماد خاص با خاص‌گرایی و اعتماد اجتماعی با عام‌گرایی است؛ و در پژوهش عظیمی‌هاشمی (۱۳۷۳)، روابط درون‌گروهی تقویت‌کننده خاص‌گرایی است. احساس محرومیت نسبی برخلاف نتایج برخی پژوهش‌ها مانند تحقیق رضادوست (۱۳۹۳)، دارای تأثیر غیرمستقیم بر

خاص‌گرایی فرهنگی است. و در توجیه آن می‌توان گفت احساس محرومیت مهاجران (که بیش از افراد بومی است) ناشی از بلندپروازی (آرزویی) است (گر، ۱۳۷۷) که در شرایط جدید انتظارات ارزشی افزایش یافته و به تعبیر «بلانکستون» «تأثیر سرایتی» آشنایی با سطح بالاتر زندگی و نیز مقایسه با یک گروه مرجع برخوردار سبب افزایش انتظارات و محرومیت نسبی است (همان). آمادگی ذهنی مهاجران برای پذیرش فرهنگ میزبان نیز بر کاهش نگرش خاص‌گرایانه آنان تأثیرگذار بوده است. تأثیر معکوس پایگاه اقتصادی-اجتماعی بر خاص‌گرایی فرهنگی با این نظر پارسونز منطبق است که نفوذ پایگاه تحت‌تأثیر کسب امتیاز شخصی به جایگزینی زمینه‌های هنجاری عام به جای الزامات ملموس خاص می‌انجامد. از طرفی خاص‌گرایی نوعی محدودیت در دسترسی به شاخص‌های پایگاه محسوب و به گفته «روشه» (۱۳۷۴) جوانان که جویای پایگاه بالاترند، ضمن کاهش نگرش‌های خاص‌گرایانه و هم‌نوایی کامل‌تر با محیط شهری، از پایگاه اجتماعی بالاتر برخوردار می‌شوند (نتایج مؤید آن است). پژوهش رضادوست (۱۳۹۳) نیز حاکی از رابطه پایگاه اجتماعی-اقتصادی با عام‌گرایی است؛ و نتایج پژوهش پری (۱۹۷۶) نشان داده است که پاسخ‌دهندگان دارای وضعیت اجتماعی و اقتصادی پایین‌تر بیشتر قوم‌گرا بوده‌اند. تحقیق بلازیو (۲۰۲۱) نیز نشان داده است درآمد پایین از متغیرهای مؤثر بر خاص‌گرایی است. تأثیر مثبت قومیت بر خاص‌گرایی جویای سطحی از خاص‌گرایی فرهنگی در بین اعضای قومیت‌ها است. که ناشی از برخورداری آنان از نگرش‌ها و شیوه‌های عمل فرهنگی و هویت خاص و متمایز دانستن خود از دیگران است (گیدنز، ۱۳۸۹). پژوهش احمدی (۱۳۸۹) و پری (۱۹۷۶) مؤید این نتیجه است. اما تغییر محیط و ارتباطات و کاهش وابستگی به فرهنگ خاص، و قرار داشتن قومیت‌ها زیر چتر هویت ملی (کاستلز، ۱۳۸۲)، سبب ضعیف شدن تأثیر قومیت است. نقش میانجی جنسیت، تحصیلات و قومیت در رابطه جهانی‌شدن، دین‌داری و مهاجرت با خاص‌گرایی فرهنگی تأیید شده است. براساس دیدگاه گیدنز (۱۳۸۹) در فرآیند جهانی‌شدن چارچوب‌های سنتی فروریخته و کاهش نقش سنتی مردان به تقویت فرهنگ خاص زنان، یعنی رویکرد بیشتر به جهانی‌شدن و عام‌گرایی می‌انجامد. دین از عناصر مهم فرهنگ است در عین حال گسترش علم و دنیوی‌شدن اندیشه سبب تضعیف سنت و شکل‌گیری خصوصیت نوآورانه و تأثیر متقابل فرهنگ‌های مختلف شده (گیدنز، ۱۳۸۹). رابطه دین‌داری و خاص‌گرایی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. اگرچه میانگین خاص‌گرایی شهروندان بومی بیش از مهاجران است. اما مهاجرت سبب افزایش تنوع قومی شده، با در نظر گرفتن تأثیر قومیت میزان خاص‌گرایی فرهنگی مهاجران کمی افزایش یافته است.

۶. نتیجه‌گیری

با توجه نتایج پژوهش و دیدگاه‌ها و نظریه‌های مرتبط، و شرایط و وضعیت شهر همدان به عنوان محیطی چند قومیتی، مهاجرپذیر و برخوردار از خرده فرهنگ‌ها، وجود تنوع فرهنگی مورد انتظار است؛ هم‌چنین براساس ویژگی‌های متفاوت و تحت تأثیر عوامل گوناگون، شهروندان همدانی (بومی و غیربومی) از سطوح مختلف خاص‌گرایی و یا عام‌گرایی فرهنگی برخوردار و در سه دسته قرار می‌گیرند؛ (۱) با رویکردی خاص‌گرایانه، به فرهنگ بومی وابسته و در برابر دیگر فرهنگ‌ها و فرهنگ جهانی مقاومت نشان می‌دهند. (۲) با نگرشی متعادل ضمن توجه به فرهنگ خودی، متمایل به تبادل و تکامل فرهنگ‌اند. (۳) از رویکردی عام‌گرایانه برخوردار و به ارتباطات بین فرهنگی در سطح ملی و جهانی می‌اندیشند.

بدیهی است وجود حدی از خاص‌گرایی فرهنگی متعادل که با رعایت پیش شرط ارتباط و تبادل بین فرهنگی به حفظ هویت فرهنگی بدون خدشه‌دار شدن انسجام اجتماعی و هویت ملی بی‌انجامد و یا مانعی در برابر پیامدهای منفی جهانی شدن و فرهنگ بیگانه باشد، مفید بوده و تقویت آن با بها دادن و تقویت فرهنگ و هویت بومی - محلی شایسته به نظر می‌رسد؛ هم‌چنین با ایجاد شناخت و آگاهی بیشتر نسبت به اقوام و فرهنگ‌های گوناگون، تکیه بر آئین‌ها و آداب و رسوم و دست‌آوردهای مشترک می‌توان به تقویت احساسات عام‌گرایانه در سطح ملی و کاهش مرزبندی قومیت‌ها و خاص‌گرایی افراطی کمک کرد.

پی‌نوشت

1. Zygodlo
2. Georgiou
3. Berry
4. Chen
5. Tompkins
6. Mark Cartwright
7. Peterson & Mueller
8. NRM (New Religions Movements)
9. Pattern variables
10. Putnam, Robert
11. Ted Robert Gurr
12. Globalization
13. Albrow, Martin & King, Elizabeth
14. Strate, Lance
15. Caves, R.W
16. Walker & Smeth

کتابنامه

- اسماعیلی، نصیبه؛ و محمودیان، حسین، (۱۳۹۶). «زنان و مهاجرت به شهر همدان، تعیین‌کننده‌ها و پیامدهای آن». دوفصلنامه پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، ۶(۱۰): ۸۳-۶۱.
- اسمیت، آنتونی، (۱۳۸۳). ناسیونالیسم (نظریه، ایدئولوژی، تاریخ). مترجم: منصور انصاری، تهران: مؤسسه مطالعات ملی، تمدن ایرانی.
- امان‌اللهی بهاروند، سکندر، (۱۳۸۰). «بررسی علل گوناگونی قومی در ایران از دیدگاه انسان‌شناسی». مطالعات ملی، ۳(۹): ۱۳-۳۴.
- امینی‌زاده، سینا؛ و بوستانی، داریوش، (۱۳۹۵). «هم‌گرایی و واگرایی هویت‌های ملی، مذهبی و جهانی». فصلنامه توسعه اجتماعی، ۱۰(۳): ۱۳۸-۱۱۱.
- پورحسین‌درزی، قاسم، (۱۳۸۸). «خاص‌گرایی‌های فرهنگی و فرهنگ جهانی». فصلنامه خط اول رهیافت انقلاب اسلامی، ۳(۹): ۴۵-۶۰.
- تاملینسون، جان، (۱۳۸۱). جهانی‌شدن و فرهنگ. ترجمه: محسن حکیمی، تهران: نشر دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- جهان‌بخش، محمدعلی، (۱۳۹۳). جامعه‌شناسی فرهنگی ایران. چاپ چهارم، تهران: مبنای خرد.
- ربانی، رسول؛ و انصاری، ابراهیم، (۱۳۹۷). جامعه‌شناسی قشرها و نابرابری‌های اجتماعی. چاپ پنجم، سمت.
- ربانی، رسول؛ پورافکاری، نصرالله؛ کتابی، محمود؛ و رئوفی، محمود، (۱۳۸۸). «بررسی موانع فرهنگی-اجتماعی توسعه با تأکید بر خاص‌گرایی». جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۰(۳): ۳۵، ۱۳۵-۱۵۶.
- رفیع‌پور، فرامرز، (۱۳۸۰). آناطومی جامعه، مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی کاربردی. چاپ دوم، تهران: انتشار.
- رفیع‌پور، فرامرز، (۱۳۷۸). انومی یا آشفتگی اجتماعی. تهران: سروش.
- روح‌الامینی، محمود، (۱۳۷۴). زمینه فرهنگ‌شناسی. چاپ دوم، تهران: پیام‌نور.
- ریتزر، جورج، (۱۳۹۰). نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر. ترجمه: محسن ثلاثی، چاپ هفدهم، تهران: علمی.
- ساروخانی، باقر، (۱۳۷۵). دایرةالمعارف علوم اجتماعی. تهران: کیهان.
- سپهرنیا، رزیتا، (۱۳۹۰). «بررسی نقش جهانی‌شدن در شکل‌گیری خاص‌گرایی‌های فرهنگی». مطالعات راهبردی سیاستگذاری عمومی، ۲(۵): ۱۲۱-۱۴۴.
- سو، آوین. ی، (۱۳۸۰). تغییر اجتماعی و توسعه. ترجمه: محمود حبیبی‌مظاهری،

- چاپ دوم، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- شعبی، محیا، (۱۳۹۵). بررسی جامعه‌شناختی هم‌بستگی اجتماعی و عوامل مرتبط با آن در بین شهروندان شهر تهران و ارائه الگوی مطلوب. ابراهیم حاجیانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکز.
- صادقی، رسول؛ و ولدوند، لایلا، (۱۳۹۴). «جنسیت و مهاجرت: تحلیل جامعه‌شناختی تفاوت‌های جنسیتی در مهاجرت‌های داخلی در ایران». دوفصلنامه پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، ۴(۷): ۵۵-۷۸.
- صالحی‌امیری، سیدرضا، (۱۳۹۲). مفاهیم و نظریه‌های فرهنگی. چاپ ششم، تهران: ققنوس.
- صالحی‌امیری، سیدرضا؛ و محمدی، سعید، (۱۳۹۲). دیپلماسی فرهنگی. چاپ دوم، تهران: ققنوس.
- قاسمی، محمدعلی، (۱۳۸۶). «تد رابرت‌گر و روش نوین مطالعه جنبش‌های قومی». مطالعات راهبردی، ۱۰(۳)، ۳۷: ۴۵۱-۴۷۹.
- کاستلز، استفان؛ و دیویدسون، آلیستر، (۱۳۸۲). شهروندی و مهاجرت، جهانی شدن و سیاست تعلق. ترجمه: فرامرز تقی‌لو، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- کاووسی، اسماعیل، (۱۳۹۳). «فرهنگ و جهانی شدن». در: مجموعه مقالات رویکرد چندرشته‌ای به جهانی شدن: ۱۳۹-۱۷۲ (فصل ششم). تهران: مرکز ملی مطالعات جهانی شدن.
- گر، تد رابرت، (۱۳۷۷). چرا انسان‌ها شورش می‌کنند. ترجمه: علی مرشدی‌زاد، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- گل‌محمدی، احمد، (۱۳۹۶). جهانی شدن، فرهنگ، هویت. چاپ هشتم، تهران: نشر نی.
- گیدنز، آنتونی، (۱۳۸۹). جامعه‌شناسی. ترجمه حسن چاوشیان، چاپ چهارم، تهران: نی.
- گیدنز، آنتونی، (۱۳۸۳). چکیده آثار آنتونی گیدنز. ویراستار: فیلیپ گسل، ترجمه: حسن چاوشیان، تهران: ققنوس.
- گیدنز، آنتونی، (۱۳۷۹). جهان رهاشده. ترجمه: ع. سعیدی و ی. حاجی‌ابوالوهاب، تهران: انتشارات علم و ادب.
- نقدی، اسداله؛ احمدی، امیدعلی؛ و سلطانی‌عزت، محمود، (۱۳۹۴). «بررسی جامعه‌شناختی میزان همگرایی قومیت‌های (فارس، تر، لر) استان همدان». تحلیل اجتماعی نظم و نابرابری، ۷(۱): ۱۳۱-۱۵۴.

- هال، جان آر؛ و نیتس، مری جو، (۱۳۹۱). فرهنگ از دیدگاه جامعه‌شناختی. ترجمه: فریبرز مجیدی، چاپ دوم، تهران: سروش.
- همیلتون، ملکم، (۱۳۹۰). جامعه‌شناسی دین. ترجمه محسن ثلاثی، چاپ سوم، تهران: نشر ثالث.
- هانتینگتون، ساموئل، (۱۳۷۸). برخورد تمدن‌ها و بازسازی نظم جهانی. ترجمه محمد علی حمیدرفیعی، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.

- Albrow, M. & King, E., (Eds.), (1990). *Globalization, Knowledge and Society: readings from international sociology*. London: Sage.

- Amanullahi Baharvand, S., (2001). "An Anthropological Study of the Causes of Ethnic Diversity in Iran". *National studies*, 3(9): 13-34.

- Aminizadeh, S. & Boštani, D., (2016). "Convergence and divergence of national, religious and global identities". *Social Development Quarterly*, 10(3): 111-138.

- Berry, J. W.; Kalin, R. & Taylor, D. M., (1976). "Multiculturalism and Ethnic Attitudes in Canada: A Summary of a National Survey". Ministry of State for Science and Technology. Ottawa.

- Cartwright, M., (2018). *World History Encyclopedia: Ancient Greek Society*. Translation: Nathalie. <https://www.worldhistory.org/trans/fa/2-483>

- Castells, M., (2011). *The power of Identity* (Vol. 14). John Wiley & Sons.

- Castells, S. & Davidson, A. (2003). *Citizenship and Migration: Globalization and the Politics of Belonging*. Translation: Taghilu, F. Tehran: Research Institute of Strategic Studies.

- Caves, R. W., (2004). *Encyclopedia of the City*. New York. Routledge.

- Esmaili, N. & Mahmoudian, H., (2017). "Women and migration to Hamedan city, its determinants and consequences". *Two Quarterly Journal of Contemporary Sociological Researches*, 6(10): 61-83.

- Georgiou, M., (2005). "Diasporic media across Europe: multicultural societies and the universalism-particularism continuum". *Journal of ethnic and migration studies*, 31(3): 481-498.

- Ghasemi, M. A., (2007). "Ted Robert Gurr and the new method of

studying ethnic movements”. *Strategic studies Quarterly*. 10(3) 37: 451-479.

- Giddens, A., (2000). *Runaway world: how globalization is reshaping our lives*. Translation: Saidi, A A. & Haji Abdol vahab, Y. Tehran: Science and Literature.

- Giddens, A., (2004). *Abstract of works*. Editor: Castle, Ph. Translation: Chavoshian, H. Tehran: Qoqnoos.

- Giddens, A., (2010). *Sociology*. Translation: Chavoshian, H. 4th edition, Tehran: Ney

- Golmohammadi, A., (2017). *Globalization, culture, identity*. 8th edition, Tehran, Nashr-e Ney.

- Gurr, T. R., (1998). *Why do people riot?* Translation: Morshidizad, A. Tehran: Research Institute of Strategic Studies

- Hall, J. R. & Neitz, M. J., (2012). *Culture from sociological perspectives*. Translation: Majidi, F. second edition. Tehran: Soroush.

- Hamilton, M. B., (2011). *The Sociology of Religion*. Translation: Thalasi, M. Third edition. Tehran: Saless.

- Huntington, S., (1999). “The clash of civilizations and the remaking of world order”. Translation: HamidRarfeii, M. A. Tehran: Cultural Research Burean.

- Jahanbakhsh, M. A., (2014). *Cultural Sociology of Iran*. fourth edition. Tehran: Mabnay Kherad

- Kavousi, I., (2014). *Culture and globalization. Collection of articles, a multidisciplinary approach to globalization*. 139-172 (Chapter 6). Tehran: National Center for Globalization Studies.

- Naghdi, A. & et al., (2015). “Sociological investigation of the degree of ethnic convergence of Hamadan province”. *Social analysis of order and inequality*, 7(1): 131-154.

- Peterson, R. D.; Wunder, D. F. & Mueller, H. L., (1999). *Social problems: Globalization in the twenty-first century*. New Jerecy: Prentice Hall.

- Pourhasan-Darzi, Q., (2009). “Cultural Peculiarities and World Culture”. *The first line of the Islamic Revolution Quarterly*, 3(9): 45-60.

- Putnam, R. D., (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York, Simon and Schuster.
- Rabbani, R. & Ansari, I., (2018). *Sociology of strata and social inequalities*, fifth edition, side
- Rabbani, R. & et al., (2009). "Investigation of social-cultural barriers to development with emphasis on particularism". *Applied sociology*, 20(3), 35: 135-156.
- Rafipour, F., (1999). *Anomie or social disorder*. Tehran: Soroush
- Rafipour, F., (2001). *The Anatomy of Society: An Introduction to Applied Sociology*. Second edition, Tehran: Publication stock company.
- Ritzer, G., (2011). *Contemporary Sociological theory*. Translation: Thalasi, M. 17th edition. Tehran: elmipublications.
- Robertson, R., (1992). *Globalization: social Theory and Global Culture*. London: Sage.
- Rooholamini, M., (1995). *Culturalogy field*. Second edition, Tehran: pnu.
- Sadeghi, R. & Veldund, L., (2016). "Gender and migration: sociological analysis of gender differences in internal migrations in Iran". *Two Quarterly Journal of Contemporary Sociological Researches*, 4(7): 55-78.
- Salehi-Amiri, S. R. & Mohammadi, S., (2013). *Cultural Diplomacy*. second edition, Tehran: Qoqnoos.
- Salehi-Amiri, S. R., (2013). *Cultural concepts and theories*. 6th edition, Tehran: Qoqnoos.
- Sarukhani, B., (1996). *Encyclopaedia of social sciences*. Tehran: Kayhan.
- Sepehrnia, R., (2011). "Investigation of the role of globalization in the formation of cultural particularisms". *Strategic studies of public policy making*, 2(5): 121-144.
- Shoaibi, M., (2016). *Sociological investigation of social solidarity and its related factors among the citizens of Tehran city and presenting the ideal model*. Ibrahim Hajiani, Islamic Azad University Tehran Branch.
- Smith, A., (2004). *Nationalism (theory, ideology, history)*. Translation: Mansour A, Tehran: Institute of National Studies, Iranian Civilization.

- So, A. Y., (2001). *Social change and development*. Translation: Habibi-Mozaheri, M. second edition. Tehran: Research Institute of Strategic Studies.
- Strate, L., (1999). "The varieties of cyberspace: Problems in definition and delimitation". *Western Journal of Communication*, 63(3): 382-412.
- Tomlinson, J., (2002). *Globalization and culture*. Translation: Hakimi, M. Tehran: Cultural Research Bureau.
- Tompkins, D.; Galbraith, D. & Tompkins, P., (2010). "Universalism, Particularism and cultural self-awareness: a comparison of American and Turkish university students". *Journal of International Business and Cultural Studies*, 3(10): 26-46.
- Walker, I. & Smeth, H., (Eds.), (2002). *Relative Deprivation: Specification, Development, and Integration*. Cambridge University Press.
- Zygadło, P., (2018). "Cultural Particularism and Intercultural Communication: The Case of Chinese Face". *IAFOR Journal of Cultural Studies*, 3 (2): 65-77.